

Darbo grupės senųjų Šnipiškių žydų kapinių ir atminties vietos dabartiniuose Vilniaus koncertų ir sporto rūmuose įamžinimo pasiūlymams ir koncepcijai parengti

2023 m. spalio 26 d. susitikimo protokolas

1. Darbo grupės pirmininkas A. Gelūnas priminė praėjusio posėdžio pagrindinius akcentus; pabrėžė, kad šio posėdžio metu svarbu sutarti dėl to, kas galėtų būti tiek pastato viduje, tiek ir išorėje – kad būtų pagerbta ir įprasminta šimtmečius besitęsianti Lietuvos žydų istorija, Šnipiškių kapinės. Trumpai pristatytas šiuo metu planuojamas kapinių aptvėrimas (tuo rūpinasi Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija (toliau – LRVK) ir Vilniaus m. savivaldybės administracija. Atkreiptinas dėmesys, kad savivaldybė laukia naujai patvirtintos Vilniaus m. vyriausiosios architektės ir, suderinus su ja, pateiks aptvėrimo pasiūlymus Lietuvos žydų (litvakų) bendruomenei (toliau – LŽB) ir LRVK. Bet kokie darbai bus vykdomi tik pritarus ir prižiūrint LŽB bei Europos žydų kapinių išsaugojimo komitetui. Pažymėtina, kad tai bus laikinas aptvėrimas iki kol bus pradėti projekto įgyvendinimo darbai.

2. Darbo grupės idėjų apibendrinimas bei papildymas.

N.B. Buvo gauti ir darbo grupės nariams el. paštu išplatinti Dr. Sid Leiman pasiūlymai.

a. Senųjų Šnipiškių žydų kapinių teritorijos (aplink Sporto rūmus) įprasminimo idėjos.

Diskusija – idėjų fiksavimas.

Pagrindinės darbo grupės narių idėjos:

- LŽB pristatė savo siūlymus (pridedami prie protokolo) dėl kapinių teritorijos įprasminimo: turėtų atsirasti istoriniai elementai: 2 vartai (įėjimo ir išėjimo iš kapinių), pažymėtas rabino Gaono kapas, įamžintas Ger Cedeko medis, kt.
- Pažymėta, kad paminklinių akmenų atsiradimas kapinių teritorijoje būtų svarbus.
- Visi sutiko, kad visos kapinių teritorijos pažymėjimas, aptvėrimas turi būti derantis su kapinių įamžinimo projektu.
- Aptvėrimas neturėtų atskirti teritorijos nuo miesto, priešingai – turi būti priimtinas vilniečiams.
- Pažymėta, kad kapinių „atkūrimas“ su antkapių paminklais būtų sunkiai suprantamas vietos gyventojams. Ir labiau suponuotų teritorijos uždarymą nuo žmonių. Tai galėtų būti teritorija, labiau panašesnė į parką su specialiais takeliais ir atskirais istoriniais ženklais. Ypatingai svarbu šios teritorijos neuždaryti nuo žmonių.
- Kapinių teritorija turi būti skirta čia palaidotųjų orumui ir pagarbai.
- Labai svarbu informacijos apie kapines pateikimas ženklinant teritoriją.

b. Sporto rūmų pastato erdvių panaudojimas – galimos veiklos.

Tikslas – parengti galimų vidaus patalpų išnaudojimo – paskirčių sąrašą tolimesniam projekto vystymui.

Pagrindinės darbo grupės narių idėjos:

- Šis pastatas savaime turi istorinę patirtį: kaip nutiko, kad žydų kapinės virto Sporto rūmais? Čia svarbus dėmuo tenka sovietinei priespaudai tiek prieš Lietuvą, tiek ir prieš žydų kapines, atmintį, ženklus. Tai yra žydų atminties ištrynimasis. Toks buvo sovietų kultūros politikos tikslas. Vilnius ir žydų istorinis palikimas buvo sovietų politikos aukos. Pagrindinis dėmesys turi būti skiriamas žydų palikimo sunaikinimui. Pastato viduje turi būti pasakojama būtent toks naratyvas.

- Pastato viduje galėtų būti eksponuojamos parodos iš YIVO kolekcijų; galėtų būti skirta vieta tyrimams. Ypač neribotos galimybės yra suskaitmeninto turinio demonstravimui. YIVO taip pat turi ir nemažai video medžiagos iš YIVO veiklos (Vilniaus prieškario vaizdai, kasdienybė). YIVO turi pakankamai ekspertizės šioje srityje ir ją būtų galima sėkmingai panaudoti, ypač svarbu jaunimo švietimui.
 - Atkreiptas dėmesys, kad pats pastatas visiškai svetimas (*totally alien*) žydų gyvenime; jis ypatingai didžiulis. Tad svarbu ne tik monumentas / memorialas su parodomis, bet ir tai, ką dar būtų galima jame patalpinti. Svarbu pagalvoti ir apie kitas panaudojimo galimybes.
 - Atkreiptas dėmesys į žydų istorijos edukacijos stoką Lietuvoje. Gal tam galėtų pasitarnauti ši vieta.
 - Pakartotos pirmame posėdyje išsakytos mintys, kad pastatas turi „kalbėti“ apie kapines: jų istoriją, kas palaidota, kaip sunaikinta, etc.
 - Pats pastatas turėtų būti apie tai, kas buvo, kol veikė kapinės. Pastatas, esantis kapinėse, turi kalbėti apie skausmą – persekiojimą, antisemitizmą, nacius, sovietus.
 - Žmonės neis į muziejų apie žydų gyvenimą, kuris būtų pateikiamas kapinėse. Kultūros vaizdavimas kapinėse taip pat nepriimtinas.
 - Tai turi būti atminties vieta („Place of Memory“), nors ir apribota laike, apie kurią kalbame (galimos temos: kas palaidota, kapinių istorija, memorialinė salė).
 - Pažymėta, kad pastate galėtų būti demonstruojama paties pastato istorija: ir apie sunaikintas žydų kapines, ir apie Lietuvai svarbius istorinius įvykius. Tai galėtų būti „museum of itself“.
 - Pastatas turėtų būti memorialas, pasakojant apie vietą nuolatine memorialo ekspozicija. Į patį memorialą reiktų pažiūrėti su empatija, kadangi pati savaime memorialo vietos idėja yra stipri. Papildomai kitose pastato erdvėse galėtų būti tylus tyrimų centras.
 - Atkreiptas dėmesys į tai, kad pastatas yra daugiau nei 15.000 m² dydžio ir būtų sudėtinga jį užpildyti. Tuščios vietos taip pat neša tam tikrą žinutę, neretai ir paveikesnę.
 - Kaip memorialo pavyzdys paminėtas Bremerhafene esantis bunkeris povandeniniams laivams, tapęs memorialu.
 - Kadangi negalime pakeisti istorijos, kapinių teritorijoje yra pastatas, kuris yra kultūros vertybių sąrašė, tad reikia prie to prisitaikyti ir pastate kalbėti apie kapines, su ypatinga pagarba čia palaidotiesiems.
 - Akcentuota, kad tuščios tylos erdvės pastato viduje galėtų būti labai paveikios. Svarbu, kad pertvarkant nebūtų pamiršta pagrindinė istorija: konkretūs vardai, čia palaidotų žmonių istorijos.
 - Akcentuota, kad pastate neturi būti tiesiog muziejus, tai turi būti memorialas kapinėms: kapinių istorijai, čia palaidotiesiems. Kadangi tai yra didžiulis pastatas, reikia pagalvoti, kaip jame inkorporuoti ir kitus Lietuvos istorijai svarbius akcentus ar kitas veiklas.
3. Pasisakymų apibendrinimas ir idėjų įgyvendinimo veiksmų planas, koncepcijos sukūrimo gairės.
- Svarbiausia, kad pastatas ir teritorija būtų sutvarkyti ir skirti atminties įprasminimui.
 - Visos kapinių teritorijos pažymėjimas, aptvėrimas turi būti derantis su kapinių įamžinimo projektu. Kapinių teritorija turi būti skirta čia palaidotųjų orumui ir pagarbai. Labai svarbu informacijos apie kapines pateikimas ženklinant teritoriją.
 - Pastatas turi būti memorialas kapinėms (kapinių istorijai, čia palaidotiesiems). Tuo pačiu svarbu nepamiršti ir bent 10 proc. viso ploto skirti paties pastato ir Lietuvos istorijai, kiti 90 proc. būtų skirti memorialui.
 - Administracinėse patalpose galėtų būti ir erdvė tyrimams, akademinėi veiklai (tirti Lietuvos žydų istoriją). Akademinė veikla ypač svarbi ateičiai, jaunosios kartos švietimui.
4. Kito susitikimo formatas ir suplanavimas.

Sutarta, kad iki lapkričio 10 d. Darbo grupės nariams bus išplatintos visos idėjos. Kitas susitikimas planuojamas lapkričio 28 arba 29 d.

Working group to develop proposals and a concept for the commemoration of the old Jewish cemetery of Šnipiškės and the memorial site in the current Vilnius Palace of Concerts and Sports

Minutes of the meeting of 26 October 2023

1. A. Gelūnas, Chairman of the Working group, reviewed key points from the previous meeting, emphasizing the need to finalize decisions on the contents both inside and outside the building. The objective is to honour and commemorate the centuries-long history of Lithuanian Jews and the Šnipiškės cemetery. There was a brief presentation on the plan to fence the cemetery (curated by the Office of the Government of the Republic of Lithuania and the Vilnius City administration). It was highlighted that approval of the Chief Architect of Vilnius was pending, and once her agreement is obtained, the fencing proposals will be forwarded to the Lithuanian Jewish (Litvak) Community (LJC) and the Office of the Government. No work will be carried out unless approved and supervised by the LJC and the Committee for the Preservation of Jewish Cemeteries in Europe. Notably, the fencing will be a temporary unit until the start of the project works.

2. Summarising and adding to the ideas proposed by the Working group.

N.B. Dr. Sid Leiman's proposals were received and emailed to the members of the Working group.

a. Ideas on how to commemorate the old Jewish cemetery site (around the Sports Palace).

Discussion: capturing ideas.

The main ideas proposed by the Working group:

- The LJC presented its proposals (see attached to the minutes) for commemoration of the cemetery site. The main ideas included adding some historical elements: two gates (entrance and exit), marking of Rabbi Gaon's grave, memorializing Ger Zedek tree, etc.
- It was noted that it would be important to have memorial stones within the cemetery.
- All agreed that the entire cemetery site should have demarcation/fencing fitting with the cemetery commemoration project.
- The fencing should integrate with the city rather than separate from it.
- It was pointed out that the rebuilding of the cemetery with tombstones would be difficult for the local population to understand. And it would be more likely to close the site off from people. It should rather be seen as a park, with paths and special historical signs. It is particularly important not to close this site off from people.
- The cemetery site must be dedicated to the memory, dignity and respect of those entered there.
- Giving information about the cemetery through appropriate signage is essential.

b. Possible repurposing of spaces within the Sports Palace.

The aim is to compile a list of potential uses for the internal spaces to further develop the project.

The main ideas proposed by the Working group:

- This building in itself has historical experience: how did it happen that a Jewish cemetery turned into a Sports Palace? The Soviet oppression, both against Lithuania and against Jewish cemeteries, also memory and signs, plays an important role here. This is the erasure of Jewish memory. This was the aim of Soviet cultural policy. Vilnius and the Jewish historical heritage were the victims of Soviet policy. The Jewish heritage was to be destroyed. This is the narrative to be told inside the building.
 - The building could also house exhibitions from YIVO's collections and have spaces for research. Possibilities of displaying digitised content would be limitless. YIVO also has a lot of video material from YIVO's activities (pre-war images of Vilnius, everyday life). YIVO has sufficient expertise in this field to be used successfully, notably for youth education.
 - It was pointed out that the building itself is totally alien to Jewish life; it is too big. It is not only the monument/memorial with its exhibitions that is important, but also what else could be placed in it. It is important to think about other functions.
 - Attention was drawn to the lack of Jewish history education in Lithuania. This place might well serve the purpose.
 - The ideas were repeated from the first meeting that the building should 'speak' about the cemetery: its history, those entered therein, story of its destruction, etc.
 - The building itself should speak about what was there while the cemetery was open. The building in the cemetery should speak about pain - persecution, anti-Semitism, Nazis, Soviets.
 - Visitors are not likely to go to a museum about Jewish life when presented in a cemetery. The display of cultural elements within cemeteries is generally considered inappropriate.
 - It must be a 'Place of Memory', albeit limited to the time we are talking about (possible themes: the persons entered there, the history of the cemetery, the memorial hall).
 - It was pointed out that the history of the building itself could be displayed in the building: both the history of the Jewish cemetery that was destroyed and the history of historical events that were important for Lithuania. It could be a 'museum of itself'.
 - The building should be a memorial, telling the story of the place through a permanent memorial exhibition. It should evoke empathy towards the memorial site, telling its story through a permanent exhibition. The building could also accommodate silent research centres.
 - It was noted that the building is more than 15,000 m² in size and it would be difficult to fill. On the other hand, empty spaces can carry a powerful message, and a more impactful one at times.
 - The bunker in Bremerhaven, transformed into a memorial, was cited as an example.
 - Given that we cannot alter history and there exists a building on the cemetery site listed as a cultural value, we must adapt to this reality and talk about the cemetery within the building, paying special respect to those interred there.
 - It was emphasized that the vacant, quiet spaces within the building could hold significant impact. Ensuring that the primary narrative is not overlooked, including specific names and the stories of those laid to rest, is crucial.
 - Highlighting the building's role as more than just a museum, it should stand as a memorial to the cemetery - capturing its history and honouring those laid to rest there. Due to the huge size of the building, considerations should be made on how to integrate additional historical elements of Lithuanian history or other relevant activities.
3. In summary, a plan of action outlining how to implement these ideas, along with guidelines for the development of the concept, was presented.
- The utmost priority is to organize and ensure that both the building and the surrounding site contribute to and serve the purpose of preserving the memory.

- The entire cemetery site should have demarcation/fencing fitting with the cemetery commemoration project. The cemetery site must be dedicated to the memory, dignity and respect of those interred there. Giving information about the cemetery through appropriate signage is essential.
 - The building should serve as a memorial, encapsulating the history of the cemetery and honouring those interred there. Simultaneously, it is crucial to allocate at least 10% of the total area for the history of the building and Lithuania, with the remaining 90% devoted to the memorial aspect.
 - The administrative spaces could also accommodate research and academic activities, specifically delving into the history of Lithuanian Jews. Academic activities are paramount for the future, especially for the education of the younger generation.
4. Format and planning for the next meeting.
- It was agreed that all ideas would be circulated to the members of the Working group by 10 November. The next meeting is scheduled for 28 or 29 November.